

DIDŽIOJI PRAMONĖ: „INKARAS“

METODINĖS REKOMENDACIJOS MOKYTOJUI

Pamokoje „Didžioji pramonė: „Inkaras“ ne tik susipažinsime su pramonės Lietuvoje istorija, fabriko mechanizmais, bet ir pasiūlysimė keliauti per istoriją: nuo klestinčio tarpukario per sovietmetį iki pat Nepriklausomybės, šių dienų. Fabriko produkcija: guminiai kaliošai, inkariukai, gatvės stiliaus avalynė, atviros ir šmaikščios buvusių fabriko darbuotojų istorijos bei unikalūs menininkų darbai kvies į istoriją pažvelgti kitu, alternatyviu žvilgsniu, o fabriko konvejeris įsuks į pokalbį apie laisvę ir taikią kovą už ją.

Pamokos tikslas:

Suteikti alternatyvią istorijos pamoką, kurioje per gyvą pasakojimą skatinamas betarpiškas santykis su vietos istorija, bendruomene, nykstančiu kultūros paveldu.

Pamokos uždaviniai:

- pristatyti fabriką, ne tik pasakojant apie istorinius įvykius, datas, fabriko produkciją, bet ir kaip bendruomenę bei nykstantį kultūros paveldą;
- skatinti domėtis ne tik visuotine, bet ir lokale vieta, kur svarbiau už daiktą yra žmogus.

Ugdomos kompetencijos

Pamoka skirta 10 klasės mokiniams, orientuota ugdyti pažinimo, socialinę ir kultūrinę kompetencijas:

- tyrinės Kauno regiono istorinę praeitį ir raidą, esamą situaciją;
- remdamiesi gautomis žiniomis galės kelti probleminius klausimus;
- ugdosi kritišką santykį su praeities palikimu bei dabarties ryšiais;
- savarankiškai kelia klausimus, kurie padeda išvelgti ir suprasti nagrinėjamo laikotarpio problemas.

Pamokos eiga:

Pamokos įžanga

Didžioji pramonė: „Inkaras“ prasideda nuo diskusijos arba metodo „Minčių ežys“ – prisimenant sąvokas: pramonės perversmas, švietimo epochos idėjos, technikos naujovės, kapitalizmas, manufaktūra, fabrikas, industrializacija, urbanizacija ir kt. Tuomet kai jau aptariama turimos žinios Europos kontekste galime keltis į Kauno pramonės ir joje buvusių fabrikų aptarimo. Mokiniai dalinasi savo nuomone ir atliktais namų darbais, kurių metu jie gilinosi į Kaune egzistavusius fabrikus, ir jų savybes.

Toliau edukacijoje supažindinama su muziejuje veikiančia bendruomenių platforma „Mažosios istorijos“, pristatomi kiti šios platformos projektai, parodos. Toliau gilinamasi į vieno fabriko „Inkaras“ istoriją, tai daroma rodant edukacinį 15 minučių trukmės filmą, kuriame dalyviai skatinami įsidėmėti ir akcentuoti tam tikras svarbiausias temas. Pavyzdžiui, fabriko produkcija, fabriko ir gamtos ir taršos santykis, fabriko ir lietuvių gyvenimo fenomenas, fabriko griūtis. Po šio edukacinio filmo dalyviai kartu aptaria visas šias temas, užduoda rūpinimus klausimus.

Pamokos dėstymas

Pateikiamas nuoseklus pasakojimas, kurį gali skaityti mokiniai arba perpasakoti mokytojas.

Gumos gaminių fabrikas „Inkaras“ Kaune įsikūrė dar tarpukariu, 1933 metais. Fabriką įsteigė žydų tautybės, Latvijos ir Lietuvos piliečiai broliai Šragės. Kaip ir nurodo fabriko pavadinimas „Inkaras“, fabrikas įsikūrė šalia vandens: didžiojo upių tėvo Nemuno ir mažo Veršvos upelio. Fabrikas išaugo miesto ir pramonės nepaliestame Kauno rajone, Raudondvario plente, Naujųjų Veršvų kaime. Vietoje, kurioje kaip 1939-ais metais teigė laikraščio „Darbas“ reporteris „Prieš keletą metų dar augo agurkai ir vietomis vėjas žarstė gelsvas smiltis, o dabar išaugo visas pramonės miestas. “Šiandien šią vietą geriau žinome tiesiog Vilijampolės vardu.

Vaikai nesirgs gripu, jaunimas neturės slogos, seniai negaus reumatizmo net drėgniausiomis rudens ir šalčiausiomis žiemos dienomis, **jei dėvės** patogią, šiltą, patvarią ir gražią **avalinę** — kaliošus ir botus — **kurią gamina akcinė b-vė**

INKARAS

Pirkdami kreipkite dėmesį į fabriko ženklą — **inkarą**, kad pardavėjas neįpirštų užsieninės blogesnės ir brangesnės prekės.

Gaunama visose krautuvėse.

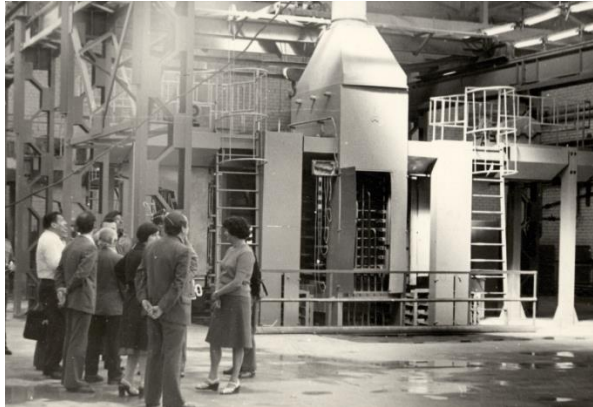
Šmaikščiai „Naujuoju Kauno Mančesteriu“ dar vadinamo fabriko šūkis – „Viskas iš gumos“. Naujasis fabrikas gamino įvairią produkciją: atsparią aprangą darbininkams – batus, kostiumus, prijuostas, chirurgines pirštines, vaikų žindukus, imitacines odos striukes ar net lateksinius žaislus. Visgi svarbiausia fabriko gamybos šaka nuo pat pradžių buvo avalynė. Kitaip fabrikas dar buvo vadinamas Kaliošų fabriko rūmais. Iki tol Lietuvoje gumine avalyne prekiaavo tik užsienio gamintojai, tad „Inkaras“ labai didžiavosi savo produkcija. Pasak jų, jų avalynė buvo ne tik kur kas pigesnė už užsienietišką, bet ir tapo kokybės garantu su kuriuo nebaisios jokios rudens darganos ar žiemos šalčiai. Pasak fabriko darbuotojų „Inkaro“ kaliošai net pakeitė įprastai mūvimas vyžas ir tapo nauju avalynės standartu ne tik tarp miestelėnų, bet ir kaimo žmonių. Juk viena jų pora tuomet kainavo tik tris litus, 45 centus.

Esama nemažai iliustruotų prieškario reklamų,:
<https://knyga.kvb.lt/lt/>

Dar viena svarbi fabriko gaminių linija – sportinė avalynė. Kitaip vadinamieji „Inkariukai“ su kuriais augo ir per gyvenimą žygiavo ne viena karta. Vėliau šis pavadinimas tapo net bendrinio žodžiu apibūdinti bet kokiems panašioms sportbačiams. Nuo septinto dešimtmečio Kaune gaminti medžiaginiai sportbačiai guminėmis nosytėmis įvairove nepasižymėjo: mėlyni, juodi ir rudi, su vienos formos padais. Audinį „Inkaras“ gaudavo iš Rusijos – tai vadinamoji dvisluoksnė kirza (junginys iš rus. „Kirovskijzavod“). Planinė ekonomika reikalavo gaminti daug ir mažomis kainomis. „Inkaras“ dirbo trimis pamainomis – rytine, popietine ir naktine. Fabrike buvo ne tik liejamos avalynės detalės – keturis pastato aukštus užimantis cechas vietoje paruošdavo ir pačią medžiagą – minkštą gumą.

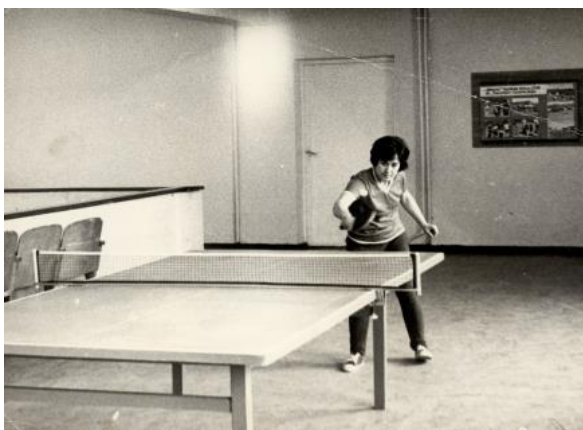
Avalynės dizaino proveržis įvyko fabrikui įdiegus naują vokišką įrangą „Desma“. Padas čia buvo liejamas ne iš gumos, o iš plastmasių. Todėl jis galėjo būti įvairesnių spalvų, netgi su skirtingų spalvų juostelėmis. Formavimui nereikėjo tokios aukštos temperatūros, todėl atsirado galimybė naudoti dirbtines odas. „Inkaras“ plėtė asortimentą – buvo gaminama avalynė aktyviam poilsiui. Jau nepriklausomybės laikais pradėti naudoti madingi itališki audiniai, imta gaminti gatvės modelius, sportbačius su dirbtiniu kailiu, dailius vaikiškus sportinius batelius.

Ribotomis sąlygomis pavykdavo sukurti ir išskirtinių gaminių. Pavyzdžiui, 1980-ųjų Maskvos olimpiadai skirti „Inkaras“ sportbačiai. Specialią partiją pagaminti padėjo Alytaus tekstilės fabrikas, išmarginęs baltą medžiagą olimpiados ženklais. Už šią inovaciją gaminys apdovanotas sidabro medaliu Visa sąjunginėje liaudies ūkio pasiekimų parodoje Maskvoje. O modeliuotojui paskirtas „Moskvičius“, kurio paprastai tekdavo laukti dešimtmečius. Fabrikas gamino ir specialią sportinę avalynę futbolo žaidėjams. Juk ir pats fabrikas nuo 1937 metų turėjo savo futbolo komandą „Inkaras“ – vieną stipriausių Kaune ir visoje Lietuvoje. Fabrikas garsėjo ir stipriomis teniso, rankinio komandomis. Deja, krepšininkams „Inkaras“ nebuvo dosnus. Į fabriką sportinių krepšinio batelių neretai kreipdavosi tokios žvaigždės kaip Arvydas Sabonis ar Modestas Paulauskas, tačiau didžiausias čia gaminamų sportbačių dydis buvo tik 47.

Tačiau „Inkaras“ buvo žinomas ne tik savo futbolo komanda ar sportine avalyne, bet ir sunkiomis darbo sąlygomis. Suodinas kaip inkarietis“, „atrodai kaip inkarietis“ buvo bendriniai žodžiai murzinumo laipsniui apibūdinti. Pasakojama, kad žiemą paviršius tiesiog nuklodavo suodžiai, vaikams buvo draudžiama valgyti sniego, varveklių. Darbas fabrike buvo ypač kenksmingas sveikatai, plaučiams. Raimonda Canderienė iki šiol prisimena, kaip močiutė, kuri dirbo „Inkare“ nuolatos dusdavo. Tas dusulys ir įvairios tabletės rankinuke buvo nuolatiniai jos palydovai. Girdėdavau cypiančius plaučius, ją, gaudančią orą, ir širdis man plyšdavo, taip norėjosi, kad jai palengvėtų“ – prisimena ji. Pašlijusią sveikatą ir darbuotojų plaučius „Inkaro“ vadovybė bandė gelbėti kelialapiais į sanatorijas ar profilaktoriumus, kurie kaip teigiama buvo tikra atgaiva ir rehabilitacija po purvinių, suodinių fabriko sienų. Tokį „kurortą“ inkariečiai turėjo Lampėdžiuose. Čia tilpo ne tik profilaktoriumas, bet ir pionierių stovykla „Kosmonautas“. Visas sveikatingumo ir fizinės kultūros sąstatas.

Fabrikai kenksmingi ne tik žmonėms, bet ir gamtai. „Inkaro“ fabrikas ne išimtis. Įsiterpęs į urbanizacijos nepalietą miesto dalį, „Inkaras“ negrįžtamai pakeitė šio rajono kraštovaizdį. Tai regime ir menininko Edmundo Saladžiaus akvarelėse, kuriose iš nuotraukų ir atminties atkuriami fabriko peizažai ir į juos įsiterpę vertikalūs stulpai – kiekvieno fabriko simboliai – kaminai. Fabriko ir gamtos temą niuriai tęsia ir Edmundo Saladžiaus kolegos, gero draugo tapytojo Ričardo Povilo Vaitiekūno, kurio motina dirbo „Inkare“, paveikslas „Inkaro moterys“ . Keturių segmentų paveiksle ne tik iš nuotraukos atkuriamas šventinė fabriko darbininkų eisena, bet ir fabriko peizažas. Kairėje pusėje regime gamtą ir Nemuno lankas, kurias viduryje pertraukia toks pats dramatiškas kaip ir eisena šermenų motyvas. Simboliškas ir nuo šermenų ant peizažo apačioje užtiškęs „raudono dažo, it kraujo lašas.

Tačiau, sovietmečiu fabrikas nebuvo toks „raudonas“ kaip gali atrodyti žvelgiant į Ričardo Povilo Vaitiekūno paveikslą. Taip, „Inkaras“ kaip ir visi fabrikai turėjo savo partorgą, atsakingą už komunistų partijos idėjų propagavimą ir įgyvendinimą. Inkariečiai įtarė, kad šitas partorgas – dar ir saugumietis. Toks bjaurus derinys fabrikuose retai pasitaikydavo. Tačiau net ir tai nesustabdė fabrike nuolat rusenančios laisvės ir lietuviybės.

Fotografijose: Inkariečiai gegužės 1-osios parade 1986 m. ir iniciatyvinė Sajūdžio grupė fabriko aktų salėje, 1988 m.

Pavyzdžiui, „Inkaro“ akibrokštas sovietiniam standartui – žali futbolo bateliai su geltona ir raudona dekoratyvinėmis juostelėmis. „Kolektyvas nerimavo, ar atvirai trispalvis derinys nesukels įtarimų. Masinei gamybai siūlomam avalynės dizainui reikėdavo įveikti net tris meno tarybas. Pirmiausia patvirtindavo vietinė fabriko taryba, tuomet – Vilniaus avalynės prekybos bazės taryba ir galiausiai – sąjunginė meno taryba Maskvoje. Pastaroji buvo labai nustebinta žaliai dažyto audinio. Kodėl, ką tai reiškia?! Tuomet viena įtakinga tarybos narė – garsiosios Maskvos centrinės universalinės parduotuvės GUM vedėja, kurios vyras dirbo ministerijoje, išgelbėjo padėtį, sugėdindama tarybą: argi nežinote, kad žalia yra „Žalgirio“ komandos spalva? Geltona ir raudona juostelės Maskvos tarybai neužkliuvo.“

„Inkaras“ priklausė visasąjunginei chemijos pramonei, buvo tiesiogiai pavaldus Maskvai. Įdomu, kad daug tremtinių lietuvių, pasinaudodami šiuo pavaldumu, grįžo į tėvynę. Lietuvos respublikinio pavaldumo įmonėms buvo draudžiama įdarbinti tremtinius. Tačiau visasąjunginės įmonės tokio draudimo neturėjo. Todėl šeštojo dešimtmečio pabaigoje – septintojo pradžioje „Inkaras“, drauge su Kauno hidroelektrine, „Dirbtiniu pluoštu“ ir kitomis visasąjunginio pavaldumo įmonėmis, tapo iš tremties sugrįžtančiųjų salomis, užtikrinančiomis jų įsitvirtinimą ir išlikimą okupuotoje tėvynėje. „Inkare“ dirbo garsūs disidentai. Chemikas-technologas Liudas Dambrauskas, grįžęs iš lagerio Kazachijoje, 1956–1973 m. buvo „Inkaro“ inžinierius, Technologinio skyriaus viršininkas. Chemikas Alfonsas Andriukaitis, su šeima grįžęs nuo Laptevų jūros, dirbo centinėje fabriko laboratorijoje inžinieriumichemiku.

Taip pat „Inkaro“ kultūros namuose, pralauždamas stalinistines šio solidaus, deja, neišlikusio pastato sienas, užgimė Laisvasis „Inkaro“ liaudies teatras, kurio vadovė buvo režisierė Hana Šumilaitė. Teatras tapo reiškiniu devintojo dešimtmečio Kaune, o ir Lietuvoje. Jo spektakliai būdavo draudžiami ir cenzūruojami, o į premjeras plūstančias minias reguliavo milicija. Kultūros namų pastatas buvo tipinis stalininis. Abiejose scenos pusėse kabėjo didžiuliai Leninas ir Marksas. Todėl kai spektaklio metu aktorius rodydamas į kairę ar dešinę ištardavo pagal pjesę žodžius „Štai tas durnius!“, visada ši frazė pasiekdavo scenos šonus įrėminančius atvaizdus ir pralinksmindavo publiką.“ – prisimena Hana. „Mano teatre buvo būsimasis signataras Rolandas Paulauskas, Audrius Butkevičius ir dar visa daugybė šviesių žmonių. Jie vis kartodavo: „JEI KILS REVOLIUCIJA, TAI IŠ „INKARO“ TEATRO!“ Inkaro teatro revoliuciją skatino statydama draudžiamos literatūros sąrašuose esančius kūrinius. Toks buvo ir Jevgenijaus Švarco „DRAKONAS“. Ištrauka iš pjesės: „Griaudžia trimitai. Įeina Henrikas ir Burmistras: Klausykite įsakymo. Siekiant išvengti akių ligų epidemijos, – ir tik dėl šito, – nuo šiol draudžiama žiūrėti į dangų. Kas vyksta danguje, sužinosite iš komunikato, kurį, esant reikalui, paskelbs asmeninis pono drakono sekretorius.“

Maištingą savo prigimtį, kovą už lietuvių ir save iliustruoja ir fabriko „Inkaras“ bankroto istorija ir darbuotojų protestai bei bado streikai. Tačiau, pirmieji „Inkaro“ protestai įvyko kur kas anksčiau, pačioje fabriko gyvavimo pradžioje. Streikas 1936 metais kilo dėl vengiamo mokėti altygio darbininkams už priverstinę fabriko prastovą dėl potvynio. Darbininkų nepasitenkinimas išaugo ir sužinojus, kadvienas iš fabriko savininkų Michelis Šragė, nusipirko jachtą už 20 tūkstančių litų. Jachta, pasak „Lietuvos naujienų“ žurnalisto, tuomet buvusi prabangiausia visoje Lietuvoje. Konfliktą tuomet darbininkams padėjo išspręsti Darbo rūmai. Su jų pagalba fabriko darbuotojams ne tik buvo pradėta mokėti už viršvalandžius, bet ir 1937 m. atidarytas „Inkaro“ darbininkų klubas, šiek tiek pagerinęs darbininkų poilsio sąlygas.

Visgi, žymiausiu „Inkaro“ tapo ne 1936, o 2000 metų streikas. Rodos dar visai neseniai 1985 m. fabrikas šventė savo penkiasdešimtį, šia proga buvo plečiamas fabriko kompleksas, atidaromi nauji korpusai, poilsio zonos. Šio gražaus jubiliejaus proga statomi paminklai, Penkiasdešimtmečio akmenys ar įsigyjamos lamos – dėl grožio ir malonumo.

Tačiau, labai greit, atėjus Nepriklausomybei viskas pasikeitė ir keli tūkstančiai fabriko darbuotojų pakibo

nežinioje. 1990 m. „Inkaras“ tapo valstybinė įmonė, 1992 m. - akcine bendrove. Fabrikas stengėsi išlikti pasikeitus politinėms ir ekonominėms sąlygoms – buvo įsteigtas naujas cechus, gaminę švirškštus, vamzdelius lašelinėms ir kitas medicinos priemones. 1994 m. „Inkarą“ privatizavo su EBSW susiję veikėjai, išskaidę gamyklą į atskiras bendroves. Gamybos apimtys visai sumenko, patalpų nešildė. Nuo 1999 m. 1,2 tūkst. darbuotojų buvo palikti be atlyginimo, vėliau – masiškai atleidžiami iš darbo.

Kartais atlyginimus darbuotojai gaudavo fabriko produkcija, aukso papuošalais ar vyriškomis pižamomis. Taip pat ibūdavo, kad cecho viršininkas turėjo pateikti fabriko administracijai 6 pavardes tų, kuriems ši mėnesį bus mokamas atlyginimas. Ir vėl – kam labiausiai reikia. Kitą mėnesį – kitiems penkiems. Tada reikėjo išrinkti dvi pavardes – ką ši kartą atleisti. „Sunkiausia buvo tiems, kurių visa šeima dirbo įmonėje ir gyveno daugiabučiuose, kitus gelbėjo vyro ar žmonos uždarbis, maistas, užaugintas kolektyviniuose soduose, ar giminės iš kaimo. 2000 m. vasarį dėl nemokumo įmonei iškelta bankroto byla. Šie metai įsimintini ir dėl porą mėnesių trukusio darbininkų streiko, išaugusio į dvidešimties dienų bado streiką, reikalaujant nesumokėtų atlyginimų.

Streikuotojai bado palapinėje (2000 m.) ir menininko S. Leonavičiaus instaliacija „Palapinė yra vėliava“, Kauno Paveikslų galerija, 2020 m.

Tačiau protestas kilo kur kas anksčiau, jau nuo 1999 m. gruodžio mėnesio fabriko darbuotojai neleido išvežti produkcijos ir įrenginių. Iš viso streikavo ir prie fabriko palapinėse budėjo apie 50 žmonių. 2000 m. sausį čia įvyko susirėmimas su fabriko administracijos samdytu būriu. Tikrai žiūriu – čia pat sustojo mašinos, atsidarė durys, ir jaunimo būrys bėga link „Inkaro“ vartų. Berniukai atbėgo. Ir pradėjo mus spausti prie sienos, kad atsidarytų vartus ir išvežtų avalynę. Būtent po šio susirėmimo ir išvežtos fabriko produkcijos, darbuotojai suprato, kad nebėra kitos išeities, tik eiti iki galo. Taip 2000 metų kovo 6 dieną prie fabriko ėmė badauti keturi fabriko darbuotojai. Jie drąsiai atsisakė bet kokios medicininės pagalbos, sakėsi, kad badaus iki mirties. Iki mirties badauti neteko. Tačiau badavimo akcija

truko net dvidešimt dienų. Buvę „Inkaro“ darbuotojai sako iki šiol prisimena tą rytą: „Atsimenu tą rytą – palapinė stovi, mes toj pusėj vartų vaikštom. Aš kažką skaitau ir tik girdžiu: mašinos, ūūū, policija atlydi, atlydi su tais pinigais! Kaip mes pradėjom verkt! Vienas su kitu apsikabinę galvojom – nejaugi tikrai, pasiekėm mūsų pergalę?! Taip 2000 m. kovo 25 dieną išties buvo pasiekta maža, o gal išties labai didelė pergalė - 275 tūkstančių litų grynais plastikiniame maišelyje darbuotojų algoms sumokėti.

Anapus ribotos sovietinės realybės visuomet egzistavo suvaržymams nepavaldžios svajonės. Lėtai ir sunkiai inkariukų dizainas vijosi geidžiamą vakarietišką sportinę avalynę – kedus. Ir, kai tik rausva svajonė buvo pasiekta, fabriko nebeliko.

Šiandien „Inkaro“ teritorijoje tarp daugybės naujai įsikūrusių mažų ir didelių įmonių galima atrasti alternatyvių takų. Štai vienas žolėje pramintas keliukas veda link keisto objekto – ritmingai besikartojančių betono stačiakampių. Šis „Inkaro“ Stounhendžas – buvusi fabriko garbės lenta. Išlikęs ir fabriko 50 metų jubiliejų ženklinantis atminimo akmuo. O vienos mašinų stovėjimo aikštelės teritorijoje po žeme ateities archeologų laukia „Inkaro“ archyvai ir techninės bibliotekos lobis, palaidotas ten prieš kelis dešimtmečius.

INKARO“ STOUNHENDŽAS, Dariaus Petrulio fotografijos. 2020.

Pamokos pabaiga

Atliekamas testas. Pamokos pabaigoje paskatinamas pokalbis su draugais, giminėmis apie vietos istoriją, fabrikus ir fabriko „Inkaras“ istoriją.